

พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

Buddhism and Science

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
พิมพ์เผยแพร่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
หมวดวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์

เอกสารประกอบการสอน
รหัสวิชา ๔๐๑ ๓๐๑

พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง Buddhism and Politics

ที่มา : phitsini.blogspot.com

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ ๒๕๕๙

พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง (Buddhism and Politics)

- ผู้แต่ง** : คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- คณะกรรมการ** : พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ, ดร., ดร.สายัณห์ อินันนใจ,
ดร.พรเศรษฐี ปัญญาอิสกุล, อาจารย์ปิยวัฒน์ คงทรัพย์,
อาจารย์สมปอง ทิพย์สมบัติ
- ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ** : รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม
- ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต** : รศ.ชูขณะ รุ่งปัจฉิม ผศ.ดร.นลินี ณ นคร
ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล ผศ.ดร.สังวรณ์ ัจดกระโทก
- ศิลปะและรูปเล่ม** : นายสมบุญ เฟ่งพิศ
- พิสูจน์อักษร** : นายสุชญา ศิริชัยภร, ดร.ศศิวรรณ กำลั้งสินเสริม, นายสุภฐาน สุดาจันทร์
- ออกแบบปก** : นายพิจิตร พรหมลี
- พิมพ์ครั้งที่ ๑** : สิงหาคม ๒๕๕๙
- จำนวนพิมพ์** : ๒,๐๐๐ เล่ม
- ลิขสิทธิ์** ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง.-- พระนครศรีอยุธยา :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

410 หน้า.

1. พุทธศาสนากับการเมือง. I. คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. II. ชื่อเรื่อง.

294.31172

ISBN 978-616-300-266-2

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ (ต่อ ๘๗๖๖) โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

จัดจำหน่ายโดย :

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๑๑-๑๗ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทร ๐-๒๖๒๓ - ๖๓๒๔, โทรสาร ๐-๒๖๒๓ - ๖๓๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม โดยมีพันธกิจผลิตบัณฑิต วิจัยและพัฒนา ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการตามพันธกิจ ให้บริการวิชาการแก่สังคมมาโดยตลอด

รายวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง” เล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๔ และทำต่อให้แล้วเสร็จ ในปีงบประมาณ ๒๕๕๕ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อตอบสนองตามพันธกิจให้บริการวิชาการแก่สังคม

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัย ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ ร่วมกันพัฒนาเอกสารการสอนหรือตำราในหมวดวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า พัฒนางานทางวิชาการให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เียบพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

มหาวิทยาลัยได้กำหนดรายวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง” ไว้ในหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต เพื่อให้พระภิกษุสามเณรเรียนรู้บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองกับปกครองของไทย หลักพุทธธรรมที่มีต่อการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ทางการเมืองการปกครอง อีกทั้งวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อระบบการเมืองการปกครองของไทย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่มีผลต่อการเมืองการปกครองของไทย อันก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่กว้างขวางในการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ทางการเมืองการปกครอง โดยอาศัยหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มาสนับสนุนการเมืองการปกครองที่ดีงาม

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกคน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง” เล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายวิชานี้ คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านการเมืองการปกครองเชิงพุทธบูรณาการ แก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจ ตลอดไป

(พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

รายวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง” เล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร ปิงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๔ และทำต่อให้แล้วเสร็จ ในปีงบประมาณ ๒๕๕๙ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหาวิชาวิชาแกนพุทธศาสนาประยุกต์หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ในคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ และสถาบันสมทบ (๒) เพื่อพัฒนารูปแบบของเอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา ให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมีความคงทน สวยงาม น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า (๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะของคณาจารย์ในการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างมีคุณภาพรองรับการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย (๕) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปทั้งในประเทศและระดับสากล

รายวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง” เล่มนี้เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ที่กำหนดให้ศึกษา ศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา พุทธธรรมที่มีส่วนเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่การเมือง องค์กรทางคณะสงฆ์ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองของไทย บทบาทของพระสงฆ์ต่อการเมืองไทย บทบาทของพระสงฆ์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยและประเทศอื่น โดยมีกรณีศึกษาจากพระสงฆ์ที่มีบทบาททางการเมือง เช่นพระสงฆ์ศรีลังกา เป็นตัวอย่าง เนื้อหาสาระปรากฏแจ้งแล้ว ในเล่มนี้

คณะผู้เขียนหวังว่า รายวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง” เล่มนี้ จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกท่านตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำตำราเล่มนี้ ให้มีความสำเร็จ สมบูรณ์ เป็นรูปเล่ม อนึ่ง หากมีข้อบกพร่อง ผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้ โปรดส่งข้อมูลที่กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี เพื่อการปรับปรุงแก้ไขในการจัดพิมพ์ครั้งต่อไป

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหาวิชา
พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง
สิงหาคม ๒๕๕๙

**คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
เรื่องการจัดทำต้นฉบับรายวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

<p style="text-align: center;">คณะกรรมการดำเนินงาน</p> <p>ที่ปรึกษา พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.</p> <p>กรรมการ พระสิริชัยโสภณ พระมหาสมบุรณ์ สุธมโม,ดร. พระมหาสุทัศน์ ติสฺสรวาที พระมหาสันติ ธีรภทฺโท, ดร. พระมหาทองคำ ฐิตเปโม พระวินัยธรเอนก เตชวโร รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง ผศ.ดร.ณัทธีร์ ศรีดี ดร.อดุลย์ คนแรง</p> <p>กรรมการและเลขานุการ นายสุชนา ศิริธัญญาร</p> <p>กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ พระมหาธิตี อนุภทฺโท นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายสมบุรณ์ เฟงพิศ นายสุภฐาน สุดาจันทร์ นายสุรัตน์ คำโสภา</p> <p>พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน,ดร. พระมหาสุทิตย์ อากาศโร,ดร. พระมหาชานาญ มหาชาโน, ดร. พระมหาสมเกียรติ กิตติธวโน พระวิฑูรย์ ฐานงโร พระมหาสุระศักดิ์ ธีรวโส รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปุ ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ ผศ.พลวัฒน์ ชุมสุข ดร.เกษม แสงนนท์</p>	<p style="text-align: center;">คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง”</p> <p>ประธานกรรมการ รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม</p> <p>รองประธานกรรมการ พระมหาอุดร สุทธิญาณ, ดร.</p> <p>กรรมการ พระมหาวิศิต ธีรวโส,ผศ. พระครูสิริศิริรักษ์,ดร. พระครูธรรมธรรพญูเที่ยง พุทธสาโว พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต,ดร. พระมหาพจน์ สุวโจ,ดร. พระปลัดระพิน พุทธิสาโร,ดร. ผศ.ชัชชัย ไชยสา อาจารย์ปรีชา บุญทวี ดร.ปัญญา คล้ายเดช อาจารย์พุทธชาติ คำสำโรง อาจารย์วุฒิพล คำตั้งหน้า อาจารย์นพตณ ปัญญาวิรัตน์ อาจารย์บัวลี มณีแสน</p> <p>เลขานุการ ดร.พิเชฐ ทังโต</p> <p>คณะบรรณาธิการ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปโย,ดร. ดร.สายัณห์ อินันใจ ดร.พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุล นายปิยวัฒน์ คงทรัพย์ นายสมปอง ทิพย์สมบัติ</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต ผศ.ดร.นลินี ณ นคร ผศ.ศศิธร ชูตินันท์กุล ผศ.ดร.สังวรรณ รัตกระโทก</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม</p>
--	--

ภาพกิจกรรมเขียนตำรา ๓๐ มิถุนายน - ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๙

สารบัญ

คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร	(๕)
บทที่ ๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ แนวคิดของการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา	๓
๑.๓ แนวคิดของพระพุทธศาสนามีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครอง	๖
๑.๔ ความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการพัฒนาการเมืองการปกครอง	๑๔
๑.๕ พระพุทธศาสนาที่มีส่วนร่วมในการการพัฒนาการเมืองการปกครอง	๑๖
สรุปท้ายบท	๒๕
คำถามท้ายบท	๒๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๘
บทที่ ๒ บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทย	๓๑
๒.๑ ความนำ	๓๒
๒.๒ บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทยสมัยสุโขทัย	๓๓
๒.๓ บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทยสมัยอยุธยา	๕๓
๒.๔ บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทยสมัยธนบุรี	๖๔
๒.๕ บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทยสมัย รัตนโกสินทร์	๗๓
สรุปท้ายบท	๙๘
คำถามท้ายบท	๑๐๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๐๑
บทที่ ๓ พุทธธรรมที่มีส่วนเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองการปกครอง	๑๐๓
๓.๑ ความนำ	๑๐๔
๓.๒ ความหมายลักษณะและความสำคัญของพุทธธรรม	๑๐๕
๓.๓ ความหมายลักษณะและความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม	๑๐๙

(๘)

๓.๔ หลักพุทธธรรมคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองการปกครอง	๑๑๑
๓.๕ หลักพุทธธรรมที่มีส่วนเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองการปกครอง	๑๒๕
สรุปท้ายบท	๑๒๘
คำถามท้ายบท	๑๒๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๓๐
บทที่ ๔ องค์คณะสงฆ์ที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทย	๑๓๑
๔.๑ ความนำ	๑๓๒
๔.๒ ความหมายของคณะสงฆ์	๑๓๓
๔.๓ ความสำคัญขององค์คณะสงฆ์	๑๓๖
๔.๔ รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล	๑๔๕
๔.๕ รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไทย	๑๕๓
๔.๖ บทบาทหน้าที่ของคณะสงฆ์ที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทย	๑๕๖
สรุปท้ายบท	๑๖๘
คำถามท้ายบท	๑๖๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๗๐
บทที่ ๕ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองของไทย	๑๗๓
๕.๑ ความนำ	๑๗๔
๕.๒ แนวคิดบทบาทของพระสงฆ์ต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของไทย	๑๗๔
๕.๓ ความสำคัญของบทบาทพระสงฆ์ต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของไทย	๑๗๘
๕.๔ สิทธิของพระสงฆ์ที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทย	๑๙๐
๕.๕ การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองของไทย	๑๙๕
สรุปท้ายบท	๒๐๐
คำถามท้ายบท	๒๐๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๐๓

บทที่ ๖ บทบาทของพระสงฆ์ไทยกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย	๒๐๕
๖.๑ ความนำ	๒๐๖
๖.๒ ความหมายและความสำคัญของระบอบประชาธิปไตย	๒๐๗
๖.๓ รูปแบบของการปกครองระบอบประชาธิปไตย	๒๐๙
๖.๔ การปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย	๒๑๒
๖.๕ บทบาทของพระสงฆ์ไทยกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย	๒๑๖
สรุปท้ายบท	๒๒๗
คำถามท้ายบท	๒๒๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๓๐
บทที่ ๗ บทบาทของพระสงฆ์ศรีลังกาก่อนกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย	๒๓๓
๗.๑ ความนำ	๒๓๔
๗.๒ บทบาทของพระสงฆ์ศรีลังกาก่อนการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย	๒๓๔
๗.๓ บทบาทของพระสงฆ์ศรีลังกาสามทศวรรษภายหลังการประกาศเอกราช	๒๕๒
๗.๔ บทบาทพระสงฆ์ศรีลังกาสมัยปัจจุบัน	๒๕๗
สรุปท้ายบท	๒๖๑
คำถามท้ายบท	๒๖๓
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๖๔
บทที่ ๘ พระพุทธศาสนาและบทบาททางการเมืองการปกครองของพระสงฆ์ในพม่าและกัมพูชา	๒๖๗
๘.๑ ความนำ	๒๖๘
๘.๒ พัฒนาการแนวคิดการเมืองการปกครองในพม่า – กัมพูชา	๒๗๑
๘.๓ ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครองในพม่า-กัมพูชา	๓๑๑
๘.๔ บทบาทผู้นำรัฐหรือผู้ปกครองสูงสุดกับพระพุทธศาสนา	๓๑๔
๘.๕ พระสงฆ์กับการเมืองการปกครอง	๓๒๕
๘.๖ ชาวพุทธพม่าและกัมพูชาในฐานะประชาชนกับการเมืองการปกครอง	๓๓๒
สรุปท้ายบท	๓๓๔
คำถามท้ายบท	๓๓๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๓๓๖

(๑๐)

บทที่ ๙ พระพุทธศาสนาในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง	
ในปัจจุบัน	๓๓๙
๙.๑ ความนำ	๓๔๐
๙.๒ สถานภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน	๓๔๒
๙.๓ สภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในปัจจุบัน	๓๔๔
๙.๔ สถานะของพระพุทธศาสนาในกระแสการเปลี่ยนแปลงยุคโลกาภิวัตน์	๓๕๒
๙.๕ พระพุทธศาสนาในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง ในปัจจุบัน	๓๕๗
สรุปท้ายบท	๓๗๐
คำถามท้ายบท	๓๗๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๓๗๓
บทที่ ๑๐ แนวโน้มของพุทธศาสนากับการเมืองการปกครองของไทย	๓๗๕
๑๐.๑ ความนำ	๓๗๖
๑๐.๒ แนวโน้มสิทธิทางการเมืองการปกครองของพระสงฆ์ไทย	๓๗๖
๑๐.๓ แนวโน้มการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของพระสงฆ์ไทย	๓๘๐
๑๐.๔ แนวโน้มบทบาทที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ไทยในพระพุทธศาสนา กับการพัฒนาการเมืองการปกครองของไทย	๓๘๔
๑๐.๕ แนวโน้มของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาการเมืองการปกครองของไทย	๓๘๖
สรุปท้ายบท	๓๘๘
คำถามท้ายบท	๓๙๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๓๙๑
บรรณานุกรม	๓๙๓
ภาคผนวก :	๓๙๗
คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชา “พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง”	

บทที่ ๑

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง

รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. วิเคราะห์แนวคิดความสำคัญของการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาได้
๒. บอกแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการเมืองการปกครองได้
๓. ระบุความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการเมืองการปกครองได้
๔. วิเคราะห์พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครองได้

ขอขยายเนื้อหา

- แนวคิดของพระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง
- แนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการเมืองการปกครอง
- ความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการเมืองการปกครอง
- พระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการเมืองการปกครอง

๑.๑ ความนำ

พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวพันและผูกพันกับวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน ในฐานะที่พระพุทธศาสนานั้น เป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งของสังคม เหตุเพราะว่า มีความสำคัญต่อประเพณีทางสังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับบรรพชาตินี้ ปัญหาและความเป็นอยู่ของทั้งปัจเจกชนและสังคมโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ในฐานะที่เป็นพลังสร้างสรรค์บูรณาการของสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกตาม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม และความรู้สึกเป็นธรรมชาติในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมและในชาติเดียวกัน^๑ หลักการทางพระพุทธศาสนา ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับบรรพชาตินี้และปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองอีกด้วย

หลักการทางพระพุทธศาสนานับได้ว่า เป็นรากฐานที่มาที่สำคัญของแนวคิดทางการเมืองและอำนาจของผู้ปกครองที่ยึดถือแนวทางในการปกครองหรือบริหารประเทศ จนเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการปกครองประเทศ ดังนั้น พระพุทธศาสนา จึงยังคงมีบทบาทและอิทธิพลต่อการเมืองการปกครอง เพราะสังคมจะคงอยู่ได้ ก็เพราะมีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมเป็นเครื่องค้ำจุน พระพุทธศาสนา จึงเป็นที่มาของกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม หรือเป็นรากฐานของกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่มีอยู่สำหรับการคงอยู่ ความเจริญรุ่งเรืองและความปรกติสุขของสังคม ผู้ปกครองจะมีอำนาจปกครองได้ก็ต่อเมื่อสามารถอ้างเหตุผลสนับสนุนความชอบธรรมในอำนาจการปกครองของตน^๒ ซึ่งกล่าวได้ว่า ทั้งในอดีตและปัจจุบัน พระพุทธศาสนายังคงเป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของความชอบธรรมดังกล่าว

อีกทั้งการปกครองที่รัฐพึงถือเอาประโยชน์จากพระพุทธศาสนาโดยชอบธรรม นั้นหมายถึงว่าการช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุน ร่วมมือ หรือเอื้ออำนวยโอกาสให้พระพุทธศาสนาสามารถบำเพ็ญกิจการหน้าที่หรือประโยชน์สุขของประชาชน ทำให้ประชาชนเป็นคนดีมีศีลธรรม อยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสังคมที่มีสันติสุข ซึ่งเป็นจุดหมายร่วมกันทั้งของการเมืองการปกครองของรัฐและของพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีส่วนร่วมต่อการเมืองการปกครอง เช่น กิจกรรมใหญ่ที่มีความสำคัญของรัฐก็ดี ของชุมชนก็ดี ล้วนแต่มีส่วนประกอบด้านพระพุทธศาสนาเป็นพิธีการ

^๑ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗.

เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจ รวมถึงแม้แต่กิจกรรมเล็กน้อยประจำวัน ที่มีการนำเอาคำสอนและข้อปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ เรียกว่าตั้งแต่เกิดจนตาย ดังที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยซึ่งผูกพันและอิงอาศัยพระพุทธศาสนามาโดยตลอด จนถึงฝังลึกไปในจิตใจและวิถีชีวิตของคนไทย กลายเป็นเครื่องหล่อหลอม กลั่นกรองนิสัยใจคอของคนไทย ให้มีลักษณะเฉพาะคนที่เรียกว่า เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย

ดังนั้น เมื่อศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดเจน รู้จักเลือก รู้จักจับธรรมให้ถูกหลัก นำมาใช้อย่างชาญฉลาด ปฏิบัติให้รอบด้านและครบวงจร การพัฒนาทางการเมืองการปกครองโดยอิงอาศัยหลักทางพระพุทธศาสนา ก็มีหนทางที่จะทำให้เกิดสัมฤทธิ์ผลดีโดยสมบูรณ์ เป็นการพัฒนาทั้งทางวัตถุและจิตใจ เป็นการพัฒนาทั้งตัวคนหรือสิ่งที่คนไปพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาด้านจิตใจ ปัญญา หรือการพัฒนาจิตใจและการพัฒนาปัญญาที่เรียกว่า สัมมาปัญญา ที่เอื้อประโยชน์ มีคุณค่าอย่างยิ่งต่ออารยธรรมของมนุษยชาติ ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นทั้งแกนกลาง แกนนำและเป็นส่วนเติมเต็มของการพัฒนาในทุกด้าน ช่วยให้การพัฒนาประเทศชาติดำเนินไปอย่างถูกต้องทิศทางและครบถ้วนสมบูรณ์^๓ อันจะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง มั่นคงและบังเกิดสันติสุขแก่ประชาชนโดยทั่วถ้วนหน้าได้อย่างแท้จริงตลอดไป

๑.๒ แนวคิดของการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งการพัฒนา หรือจะเรียกว่า เป็นศาสนาแห่งการฝึกตน หรือศาสนาแห่งการศึกษาก็ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ยอมรับกันว่า พระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาแห่งการพัฒนาตน ก็เพราะเหตุผลหลักดังต่อไปนี้^๔

ประการที่หนึ่ง หลักธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนนั้นเป็นเรื่องใหญ่ เป็นแกนกลาง เป็นทั้งหมดของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

ประการที่สอง บุคคลที่สูงที่สุดในทางพระพุทธศาสนา หรือผู้ที่ได้บรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาท่านเรียกว่า บุคคลที่พัฒนาตนแล้วหรือมีตนอันพัฒนาแล้ว หรือมีตนอันฝึกแล้ว

ดังนั้น พระพุทธศาสนา จึงเป็นศาสนาที่เน้นการพัฒนา^๕ ที่ตัวมนุษย์ ศักยภาพของมนุษย์และการพึ่งพาตนเอง พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์มีศักยภาพสูงในการเรียนรู้ให้บรรลุอะไรก็ได้ ถึงขั้นบรรลุ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓-๘๔.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕-๑๖.

^๕ คำว่า **การพัฒนา** มีใช้แพร่หลายหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐, เป็นคำที่มาจากพระพุทธศาสนามีความหมายว่า ทำให้เจริญงอกงามหรือฝึกฝนให้เจริญยิ่งขึ้น ดูรายละเอียดได้ในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๕-๗.

อิสรภาพจากความเห็นแก่ตัวโดยสิ้นเชิงก็ได้ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วสามารถพึ่งตนเองได้ พระพุทธศาสนา จึงให้เห็นคุณค่าสูงสุดต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ อีกทั้งกาลเวลาก็ได้พิสูจน์มาแล้วว่า การพัฒนา ถ้าไปเน้น ที่อื่นที่ไม่ใช่มนุษย์แล้ว ย่อมไม่มีทางแก้ปัญหาได้จริง และจะพลัดเข้าไปสู่ปัญหาเสมอ การพัฒนาที่แท้ ก็คือ การพัฒนามนุษย์ ที่มีวัตถุประสงค์อยู่ที่การลดความเห็นแก่ตัวและสามารถร่วมกันได้อย่างปรกติ^๖

กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ให้เห็นคุณค่าความเป็นมนุษย์และสนับสนุน ให้มนุษย์รู้จักการพัฒนาตนเอง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสยกย่องมนุษย์ผู้ฝึกตนดีแล้วว่า ในหมู่มนุษย์ผู้ที่ ฝึกตนแล้วประเสริฐสุด^๗ และตรัสอีกว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ และทวยเทพเทวดาทั้งหลาย แม้แต่พรหมก็เคารพบูชา^๘ (วิชชาจรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมนุสเสสุ)

จากตัวอย่างของสองพระพุทธพจน์นี้ แสดงการยืนยันให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเทิดทูนการพัฒนา ตนมาก ผู้พัฒนาตนแล้ว เป็นสุดยอดของบุคคลที่ได้รับการสรรเสริญในพระพุทธศาสนา การพัฒนา จึงเป็นแกนกลางของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา นี่ก็คือการที่ได้เข้ามาสู่จุดที่เป็นเป้าหมาย ของพระพุทธศาสนาแล้ว

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตนของมนุษย์ในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้น ไม่อาจจะพัฒนาเฉพาะ จิตใจเท่านั้น แต่ควรพัฒนาให้รอบด้านตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาตามหลักภาวนา ๔ ซึ่งประกอบด้วย^๙

๑. **การพัฒนากาย** หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ปฏิบัติ ต่อโลกแห่งวัตถุอย่างได้ผลดี โดยเฉพาะด้วยอินทรีย์ ๕ ทั้ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย เช่น ดูเป็น ฟังเป็น ให้ได้ปัญญาและคุณค่าที่เป็นประโยชน์

๒. **การพัฒนาศีล** หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยอยู่ร่วมกัน กับเพื่อนมนุษย์อย่างไม่เบียดเบียน แต่อยู่ด้วยกันด้วยไมตรีเป็นมิตร เกื้อกูลกัน

๓. **การพัฒนาจิตใจ** หมายถึง การพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติที่ดีงาม มีคุณธรรม ความเข้มแข็ง มั่นคงและความสุข โดยสรุปคือ พัฒนาทั้งด้านคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิต

^๖ ประเวศ วสี, ศ.นพ., “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑”, ในมูลนิธิโกลคิมทอง, **พุทธธรรม กับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลคิมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๓.

^๗ ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๓๒๑/๗๒, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^๘ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๗๒/๑๐๗.

^๙ ดูรายละเอียดของคำอธิบายของกระบวนการพัฒนาตามหลักภาวนา ๔ นี้ ให้ครบถ้วนได้ที่ พระพรหม-คุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖๕-๑๗๑.

๔. **การพัฒนาปัญญา** หมายถึง การพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต เข้าถึงกฎธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นต้น จนทำให้จิตใจเป็นอิสระ เบิกบานผ่องใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา

ทั้ง ๔ ข้อดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นหลักการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ตามคำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้ใดมีภavanaครบถ้วน ๔ ประการนี้โดยสมบูรณ์ท่านเรียกว่า เป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้เข้าถึงจุดหมายของการพัฒนาชีวิตอย่างแท้จริงและถือว่าเป็นผู้ถึงการพัฒนาตนที่สมบูรณ์นั่นเอง

สำหรับการพัฒนามนุษย์ โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้หรือกระบวนการสนองใฝ่การศึกษา มีปัจจัยที่ทำให้การพัฒนานั้นประสบผลสำเร็จ นั่นก็คือ กระบวนการเรียนรู้ในระบบสัมพันธ์ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน อันหมายถึง^{๑๐}

๑. **ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ **ปรโตโฆสะ** คือ เสียงจากผู้อื่น สื่อข้างนอก ที่เอื้อหรือเกื้อหนุน โดยเฉพาะกัลยาณมิตร คือ บุคคลหรือประสบการณ์ของบุคคลที่ดีมีปัญญา

๒. **ปัจจัยภายใน** ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** คือ การรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณา คิดเป็น หรือคิดถูกทาง ถูกวิธี

การพัฒนาตนของคนทั่วไปด้วยการเรียนรู้ การที่จะรู้จักดำเนินชีวิตได้ดี การที่จะปฏิบัติต่อสิ่งและสถานการณ์ทั้งหลายอย่างได้ผล ต้องอาศัยการช่วยเหลือแนะนำของผู้อื่น ที่หวังดีและมีประสบการณ์มากกว่าซึ่งเรียกว่า กัลยาณมิตรและการช่วยเหลือที่ดีที่สุดของกัลยาณมิตร (ปัจจัยภายนอก) ก็คือการชักนำกระตุ้นเร้าให้เกิดมีโยนิโสมนสิการ (ปัจจัยภายใน) แต่คนที่พัฒนาด้วยการมีการศึกษาจริงต่อเมื่อเขามีโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะทำให้เขารู้จักเรียนรู้ ดำเนินชีวิตไปด้วยดี ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างได้ผลและพึงตนเองได้

เมื่อกล่าวโดยที่สุดแล้ว การพัฒนาตนของมนุษย์ที่มีการศึกษา คือ คนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท พัฒนาชีวิตของตนจนลุล่วงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิต พระพุทธศาสนาถือว่า ผู้ที่ได้พัฒนาตนดีแล้ว ย่อมได้รับประโยชน์หรือคุณค่าที่เป็นจุดหมายของชีวิตใน ๒ ระดับ แต่ถ้าแยกโดยละเอียด แบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ^{๑๑}

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓-๖๔.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พระพุทธศาสนา พัฒนาคคนและสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๗-๘.

ระดับที่ ๑ จุดหมายขั้นตาเห็น หรือประโยชน์ปัจจุบันทันตา เรียกว่า ทิณฐัมมิกัตถะ คือ

๑. ความมีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สง่างาม ไร้โรค ตลอดจนมีอายุยืนยาว
๒. ความมีทรัพย์สินเงินทอง อย่างน้อยมีอาชีพการงาน พึ่งตนได้ในทางเศรษฐกิจ
๓. การมีครอบครัวที่มั่นคงผาสุก ตลอดจนวงศ์ตระกูลเป็นที่นับถือ
๔. ความเป็นที่ยอมรับในสังคม มีสถานภาพดี มีชื่อเสียงเกียรติคุณ พรั่งพร้อมด้วยยศ ไม่ว่าจะเป็นเกียรติยศ บริวารยศหรืออิสริยยศ

ระดับที่ ๒ จุดหมายขั้นเลยตาเห็น หรือประโยชน์เบื้องหน้า เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ เช่น

๑. การมีความสุขทางจิตใจ ด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัยซาบซึ้งในบุญกุศล และมั่นใจในการทำความดี
๒. ความอึดใจมั่นใจในชีวิตของตนที่มีความประพฤติสุจริตตั้งงาม ได้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง
๓. ความอึดใจภูมิใจในการมีชีวิตที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ ที่ได้เสียสละทำการสร้างสรรค์ กู้กู้ไว้แก่เพื่อนมนุษย์และสังคม
๔. ความกล้ากล้ามั่นใจ และปลอดโปร่งเบิกบานใจ เนื่องจากมีความรู้ มีปัญญาที่แก้ปัญหา และจัดทำดำเนินกิจการต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้
๕. ความสบายใจ มั่นใจในกรรมที่ได้ประกอบไว้ อันเป็นบุญกุศลตั้งงามสุจริต เป็นหลักประกันชีวิตในภายหน้า สามารถจากโลกนี้ไปโดยไม่ต้องหวาดหวั่นกลัวภัยแห่งทุกคติ

ระดับที่ ๓ จุดหมายสูงสุดหรือประโยชน์อย่างยิ่ง เรียกว่า ปรมัตถะ หมายถึง ความมีจิตใจที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง บรรลุภาวะที่เรียกสั้นๆ ว่า นิพพาน ซึ่งเป็นอิสรภาพ สันติและมีความสุขอย่างสมบูรณ์ ที่เกิดจากความรู้อย่างแจ่มแจ้ง หยั่งเห็นความจริง แท้จริงของโลกและชีวิต มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม คือ ความผันผวนปรวนแปรเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลาย ปลอดโปร่งผ่องใส เบิกบาน เป็นสุขและสะอาดบริสุทธิ์ได้ตลอดเวลา มีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

๑.๓ แนวคิดของพระพุทธศาสนามีส่วนพัฒนาการเมืองการปกครอง

พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่งในสังคม ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ในการอบรมขัดเกลาสมาชิกในสังคมให้มีพฤติกรรม ให้เป็นไปตามบทบาทและหน้าที่ของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในทางการเมืองการปกครอง ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาได้มีทัศนะและเสนอแนวทางในการพัฒนาการเมืองการปกครองไว้หลายประการ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากหลายเรื่องดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ แนวคิดของการพัฒนาทางการเมืองตามแนวพุทธ

คำว่า การเมือง เป็นถ้อยคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก โดยยากที่จะกำหนดให้แน่นอนตายตัว และชัดเจนลงไปได้ แต่กระนั้นก็สามารถสรุปความหมายของคำนี้ว่า ความคิด กิจกรรมและการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ที่เกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจ เพื่อการบริหารจัดการงานของสังคม หรือการจัดสรรคุณค่าในสังคมและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและการใช้ทรัพยากรของชาติร่วมกัน ซึ่งความหมายดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาทางการเมือง จากแนวคิดของท่านผู้รู้หรือของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของการเมืองว่า การเมืองที่แท้จริง คือ ระเบียบปฏิบัติที่ช่วยกันจัดบ้านเมือง หรือสังคม หรือโลกให้หมดปัญหา ซึ่งการเมืองที่แท้จริงต้องประกอบไปด้วยสิ่งที่เรียกว่า ธรรมหรือพระธรรม^{๑๒} เมื่อเข้าใจความหมายของการเมืองได้เช่นนี้ การจัดให้สังคมอยู่เป็นสุขโดยไม่ต้องใช้อาวุธ คือ มีศีลธรรมเป็นรากฐานและการเมืองนั้น ก็พลอยเป็นศีลธรรม เพราะว่ามันเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ^{๑๓} ในขณะเดียวกัน พุทธทาสภิกขุยังได้ให้ความคิดต่อระบบการเมืองว่า ควรเป็นธรรมิกสังคมนิยมของพระพุทธศาสนาซึ่งอยู่ในฐานะที่เป็นผลของความไม่เห็นแก่ตัว เป็นระบบการเมืองที่ออกมาจากความไม่เห็นแก่ตัว ทั้งนี้ก็เพราะว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่ร่วมกัน ควรจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถ้าทุกคนในสังคมมีศีลธรรม ความยึดถือตัวตนจะไม่เกิดขึ้น ความเห็นแก่ตัวจะไม่เกิดขึ้น และเมื่อไม่เห็นแก่ตัวแล้ว พรหมวิหารธรรมก็จะเกิดขึ้น^{๑๔}

ในขณะเดียวกัน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการเมืองไว้ว่าคืองานของรัฐ หรืองานของแผ่นดินโดยเฉพาะ ได้แก่ การบริหารราชการแผ่นดิน เป็นงานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยดีงามของสังคม^{๑๕} ซึ่งจากความหมายนี้ท่านยังได้ขยายความหมายเพิ่มเติมว่า พระพุทธศาสนาก็รัฐจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ฝ่ายศาสนายังต้องการเผยแผ่ศาสนาธรรมออกไปให้กว้างขวาง ฝ่ายรัฐก็ต้องการความสงบสุขในการปกครอง ซึ่งความต้องการของทั้งสองฝ่ายต่างสอดคล้องไปด้วยกันได้ ทั้งนี้ การที่รัฐสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาก็เพราะว่า

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมะกับการเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพจิต, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, **ฟ้าสาบทางประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๓๑.

^{๑๔} คุรยละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, **ความไม่เห็นแก่ตัวจำเป็นสำหรับระบบการเมืองของโลก**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบุชา, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓.

^{๑๕} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), **กรณีสันติอโศก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๒๙.

เป็นหน้าที่เกี่ยวกับธรรมหรือหน้าที่ต่อธรรม และเป็นหน้าที่ในฐานะผู้ปกครองหรือรัฐที่พึงมีต่อฝ่ายศาสนา^{๑๖}

นักวิชาการฝ่ายสงฆ์ที่มีผลงานทางวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนามายาวนานอีกรูปหนึ่ง คือ พระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ จิตตาโณ) ได้กล่าวถึงการเมืองตามแนวพระพุทธศาสนาไว้อย่างสนใจยิ่งว่า^{๑๗}

การเมืองในแง่ความเป็นจริง การเมืองเป็นเรื่องของกลุ่มคนทุกคน เป็นระบบการบริหารบ้านเมือง เพื่อให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข ไม่ว่าจะแยกอำนาจการบริหารออกเป็นก็อย่างก็ตาม พระพุทธศาสนาจะมีบทบาทหรือไม่ ต้องมองดูในสมัยพุทธกาล ในทางรัฐศาสตร์ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักของพระราชาวาดีดีมาก เช่น ทศพิธราชธรรม จักกวัตติวัตร ราชสังคหัตถุ ในขณะที่เดียวกัน ก็ทรงแสดงระบบนิติบัญญัติ ระบบรัฐสภาไว้เหมือนกัน โดยกล่าวถึงสภาพที่ต้องมีสัตบุรุษ คือ ที่ประชุมของคนดี พุดเป็นธรรม ลดราคา ไทสะ โมหะ ในภาคของตุลาการก็มีหลักวินัยธร มีคณะบุคคลอื่นขึ้นมาทำงานด้านวินิจฉัยอรรถคดีตามหลักสัมมุขาวินัย หลักของอภิศมณะ เพราะฉะนั้น โครงสร้างของพระพุทธศาสนาจึงเป็นโครงสร้างการบริหารงาน มีการแนะนำสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนที่มีฐานะตำแหน่งทางการเมืองให้เป็นนักการเมือง เป็นข้าราชการ เป็นพระราชาก็ดี เช่น ทรงแสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ลักษณะการเป็นพระราชาก็ดีเป็นอย่างไร ทำให้พระองค์เป็นฐาน เป็นศูนย์กลางของกุศลกรรมบถ คือ การทำ ความดี เมื่อบริหารบ้านเมืองโดยพื้นฐานนี้ อาณาประชาราษฎร์ย่อมอยู่เป็นสุขได้ เป็นอิทธิพลที่เกิดขึ้นมาเกี่ยวข้องกับบ้านเมือง ทั้งนี้เพราะ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญและคล้อยตามบ้านเมืองที่เรียกว่า ราชานัง อนุวัตติตุง

เรื่องการเมืองตามแนวพุทธนี้ ศาสตราจารย์ ดร.สมบุรณ์ สุขสำราญ ยังได้แสดงทัศนะไว้ว่า แท้ที่จริงการเมือง ก็คือ ความคิดกิจกรรมและการกระทำต่างๆ ที่เกี่ยวพันกับการใช้อำนาจ เพื่อการบริหารรัฐกิจ การจัดระเบียบสังคมของรัฐ ตลอดจนรวมถึงการให้ได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจหรือการให้ได้มาซึ่งอำนาจก็ถูกต้องตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม เศรษฐทรัพย์ และคุณค่าที่เป็นนามธรรม นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ย้ำคุณค่าของมนุษย์

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), “ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนา”, ใน มูลนิธิโกมลคีมทอง, **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๑-๑๔๓.

^{๑๗} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตาโณ), **ธรรมาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร : พรศิวกการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๔๕.

ความชอบธรรมของผู้ปกครอง พระพุทธศาสนา จึงเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติโดยทั้งสังคม วัฒนธรรม และการเมือง

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าที่ทรงเข้าใจตามความเป็นจริงทางการเมืองว่า พระพุทธองค์นั้นทรงเข้าใจความเป็นจริงทางการเมืองอย่างยิ่ง โดยทรงเห็นความไร้สาระของการพยายามหาระบบที่ถาวรตายตัว ระบบที่พบกันในสังคมสมัยพุทธกาลไม่อาจใช้ได้ ในสังคมปัจจุบัน และปัญหาที่พุดกันในสมัยพุทธกาลที่ไม่ใช่ปัญหาเดียวกับที่พุดกันในปัจจุบัน หากจะทรงนำเอาระบบในปัจจุบันไปสอนคนอินเดีย ก็คงเป็นการสอนสิ่งที่ไม่จริง หากจะทรงยืนยันระบบที่เป็นอยู่ในขณะนั้นว่าจริง เมื่อเวลาผ่านไปก็กลายเป็นเรื่องไม่จริง กลายเป็นอดีต ทางที่จะเป็นจริงได้มากที่สุด และเกิดประโยชน์ได้มากที่สุด ก็คือ ปรับระบบแต่ละระบบตามสภาพพื้นฐาน ซึ่งก็เป็นสิ่งชั่วคราว ถ้าสภาพการเปลี่ยนแปลงไป ส่วนที่ปรับและวิธีที่ปรับก็จะต้องเปลี่ยนไปอีก ความจริงธรรมชาติบังคับอยู่เช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็ทรงเข้าใจความจริงดังกล่าวยิ่งกว่าผู้ใด เหตุนี้ จึงไม่ทรงสอนสิ่งที่นักรัฐศาสตร์ได้ถกถามกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า เพราะคำถามนั้นไม่มีสาระและแย้งตัวเอง ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเหตุการณ์ทางการเมืองที่ทำนายไม่ได้หรืออธิบายไม่ได้ ย่อมเป็นหลักฐานชัดเจนอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าทรงเข้าใจถึงพลวัตแห่งธรรมชาติ สังคมและมนุษย์ และทรงเห็นว่าเรื่องที่จะพุดจะทำนายได้ใกล้เคียงที่สุดก็คือ เรื่องที่เป็นปัจจุบัน จึงทรงสอนปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการทำความดีตามหลักศีลธรรม หรือสังคมที่ดีในแง่การเมืองก็ตาม^{๑๘}

นอกจากที่กล่าวข้างต้นนี้แล้ว ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน ยังได้ให้ทัศนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพิจารณาความคิดทางการเมืองตามแนวของพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจมองให้กว้างได้ใน ๒ ลักษณะ คือ^{๑๙}

ลักษณะแรก กว้างด้วยหลักฐานข้อมูลที่น่ามาใช้ คือ ศึกษาหลักฐานสมัยพุทธกาล ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกและแหล่งอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ จะช่วยให้ตีความคำสอนและเจตนาของพระพุทธเจ้าได้ตรงกับยุคสมัยและไม่เกินกรอบของยุคสมัย จนกลายเป็นการนำเอาความคิดของคนปัจจุบันไปใส่ให้แก่พระพุทธเจ้า

ลักษณะที่สอง กว้างด้วยมโนทัศน์ตะวันตก บางเรื่องเราอาจไม่นิยมใช้มาก่อน แต่เป็นมโนทัศน์ที่ทำให้เราเห็นปัญหาหรือความคิดที่น่าสนใจ เช่น หลักความชอบธรรมของผู้ปกครอง ความสัมพันธ์

^{๑๘} ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๑๖.

ระหว่างเสรีภาพของประชาชนระหว่างอำนาจรัฐ ฐานะของประชาชน เป็นต้น เราไม่จำเป็นต้องใช้ข้อสรุปตะวันตกเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ตัดสินคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่มีโน้ตอื่นซึ่งเป็นของพระพุทธศาสนาที่จะใช้พิจารณาเรื่องนั้นๆ ก็ได้

มีโน้ตที่ชาวตะวันตกใช้พิจารณาคำสอนในศาสนา บางครั้งก็แคบเกินกว่ามีโน้ตทางศาสนา เพราะการเมืองมุ่งสร้างระบอบบังคับมากกว่ามุ่งชักจูงใจของปัจเจกบุคคล เราอาจไข่มโน้ตของพระพุทธศาสนาพิจารณาคำสอน ซึ่งจะช่วยให้อธิบายได้ถูกต้องและครอบคลุมกว่า นอกจากนั้นหากวิเคราะห์กันอย่างจริงจัง อาจทำให้เห็นแนวปรัชญาและแนวการเมืองใหม่ได้ ทั้งยังอาจจะนำมาตอบปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในปัจจุบันได้โดยมีแนวทางและระบบเหตุผลที่ชัดเจน

จากการนำนิยามความหมายของคำว่า การเมือง ตามแนวพระพุทธศาสนาดังกล่าวมาอธิบายไว้นี้ สามารถสรุปให้เห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีส่วนในการพัฒนาการเมืองได้ ดังนี้

๑. การเมืองกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะต่างก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสงบสุขของมนุษย์และสังคมด้วยกันทั้งคู่ ทั้งนี้ หากแยกออกจากกันแล้ว จะทำให้การเมืองไร้ศีลธรรม เป็นการเมืองที่มีแต่ความเห็นแก่ตัว ไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก

๒. การเมืองที่ดีงามนั้น ทั้งฝ่ายอาณาจักร คือ รัฐกับฝ่ายพุทธจักร คือ พระพุทธศาสนา ต้องเกื้อกูลอุดหนุนและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะ ฝ่ายอาณาจักรก็ต้องการความสงบสุขในการปกครองและในขณะเดียวกัน ฝ่ายพุทธจักรก็ต้องการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธองค์ให้แพร่หลายกว้างขวางออกไป ซึ่งในที่สุดผลประโยชน์ย่อมตกแก่คนหมู่มากในรัฐนั่นเอง

๓. เมื่อพิจารณาโดยข้อเท็จจริงและทางประวัติศาสตร์แล้ว พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของการเมืองไทย เพราะโดยวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยนั้น เป็นเรื่องที่ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น การไม่ใช้ความรุนแรงในสังคมไทย การรู้จักให้อภัยต่อกันในทางการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และฝึกจิตสำนึกให้เข้มแข็งในสังคมไทยต่อไป

๑.๓.๒ แนวคิดของการพัฒนาทางการเมืองการปกครองตามแนวพุทธ

การปกครอง คือ การบริหารงานตามระเบียบ กฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้ เพื่อให้เกิดการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยอำนาจ คือ การเมืองจึงจะให้การดำเนินการสำเร็จลุล่วงไปได้

เมื่อกล่าวถึงคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้ว มีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหรือท่านผู้รู้ได้ให้ความหมายของการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา ที่จะนำมาเป็นแนวคิดต่อการพัฒนาการเมือง

ปกครองได้ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาไว้ว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบสุขเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัย คือ สภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษา จึงถือเป็นคนตีได้ว่า การปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจ ก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิบัติที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยิ่งต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่การปกครองที่พยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง^{๒๐}

พระธรรมเมธาภรณ์ (ระแบบ จิตตภาโณ) ได้กล่าวถึงแนวทางการปกครองตามนัยของพระพุทธศาสนาไว้ว่า มีการจัดองค์กรในลักษณะเป็น “อาณาจักร” โดยมีพระพุทธเจ้า ทรงดำรงตำแหน่งเป็นพระธรรมราชา คือเป็นเจ้าแห่งธรรม มีพระสารีบุตรเถระ เป็นพระธรรมเสนาบดี มีพระสงฆ์เป็นพระธรรมเสนา คือ เป็นทหารในกองทัพธรรม เมื่อพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ทรงตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นหลักฐาน เป็นพระศาสดาแทนพระองค์ ซึ่งจะเห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่เน้นตัวบุคคล หากแต่เน้นพระธรรมเป็นสำคัญและการบริหารพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลทั้งส่วนของศาสนบุคคล ศาสนธรรม และศาสนสถานนั้น เป็นภารกิจที่ยากมาก เพราะเป็นยุคที่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะอยู่โดยทั่วไป แต่ในพุทธจักร ก็สามารถรวมชนชั้นให้อยู่ในฐานะเดียวกันได้ด้วยธรรมะ ส่วนรูปแบบการปกครองของแคว้นต่างๆ ที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลและหลักธรรมสำคัญที่นำมาเป็นแม่บทของการปกครอง^{๒๑}

ศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ สุขสำราญ มีมุมมองเกี่ยวกับการปกครองของพระพุทธเจ้าไว้ว่า ในระยะเวลาก่อนพุทธกาลนั้น รูปแบบการปกครองหรือระบบการเมืองนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ระบบใหญ่ๆ คือ ราชาธิปไตยหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นระบบที่ ๔ แคว้นในประเทศอินเดียตอนเหนือนิยม และมีอำนาจทางการเมืองเข้มแข็งมาก ส่วนอีก ๒ แคว้นที่เหลือ นิยมระบอบการปกครองแบบสามัคคีธรรมหรือเทียบกักระบอบประชาธิปไตยปัจจุบัน กล่าวคือ การปกครอง การกำหนดนโยบาย

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๒๑} พระราชธรรมมณฑล (ระแบบ จิตตภาโณ), **ธรรมราชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๔), หน้า ๘.

การออกกฎหมาย การตัดสินกรณีกิจของแคว้นจะกระทำโดยปรึกษาหารือของชนที่ทำหน้าที่ปกครอง และถือเสียงส่วนมากเป็นการตัดสิน พระพุทธเจ้ามิได้ต้องการให้พระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือสนับสนุนระบบการปกครองระบบใดระบบหนึ่งโดยเฉพาะ ทรงให้หลักธรรม ในการปกครองสำหรับทั้งสองรูปแบบไว้ สำหรับการปกครองแบบสาธารณรัฐให้ใช้หลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ และสำหรับรูปแบบราชาธิปไตยให้ใช้หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ และจักรวัตติสูตร ๑๒ ประการ^{๒๒}

นอกจากนี้แล้ว ศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ สุขสำราญ ยังได้กล่าวเพิ่มเติมถึงการปกครอง ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า ระบบการปกครองที่ดี อาจเป็นระบบการขยายการปกครองแบบใด ก็ได้ ที่ยึดหลักการสำคัญ ดังต่อไปนี้^{๒๓}

(ก) การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ อำนาจ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้น เป็นไปเพื่อ ประโยชน์สุขของประชาชนมากที่สุด อำนาจของผู้ปกครองมิใช่เพื่อสร้างคามยิ่งใหญ่ของตนเอง แต่เพื่อ ประโยชน์สุขแก่ประชาชน

(ข) ความมั่นคงของระบบการปกครองหรือของรัฐบาลและผู้ปกครอง มิใช่เป็นจุดหมายในตัว มันเอง หรือจุดประสงค์สุดท้าย ของระบบการเมืองการปกครอง แต่เป็นเพียงอุปกรณ์ หรือเครื่องมือ เพื่อใช้สร้างสรรค์ประโยชน์สุข สวัสดิภาพ บูรณาการ และความสงบสุขของประชาชน

(ค) ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยเน้นความเท่าเทียม การปราศจาก ชั้นวรรณะ จากชาติกำเนิด ความเสมอภาคในทางเพศ หมายความว่า ไม่ถือว่าเพศหญิงมีสถานภาพ ต่ำกว่าเพศชาย เน้นเสรีภาพด้วยการห้ามการมีทาส รวมตลอดถึงการแนะนำให้ใช้หลักเหตุผลในการ พิจารณาตัดสินใจเรื่องต่างๆ ตามที่ปรากฏในกาลามสูตร

(ง) ผู้ปกครองจะต้องมีคุณสมบัติและมีแนวทางในการปกครอง โดยยึดหลักธรรมสำคัญ อย่างน้อย ๕ ประการ คือ หลักทศพิธราชธรรม หลักจักรวัตติวัตรธรรม หลักราชสังคหวัตถุธรรม หลักการละอคติ และการยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นหลักในการปกครอง

เรื่องเดียวกันนี้ ศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้นำเสนอแนวทางการปกครองตามแนวพระพุทธ- ศาสนาไว้เช่นกันว่า^{๒๔}

^{๒๒} สมบูรณ สุขสำราญ, *พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑.

^{๒๓} สมบูรณ สุขสำราญ, *พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๐.

^{๒๔} ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, หน้า ๒๐.

พระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวว่า ระบบการปกครองแบบใดดีที่สุด และมีวิธีการเลือกผู้ปกครองด้วยวิธีใดหรือมีระบบในการจัดสรรอำนาจอธิปไตยอย่างไร เป็นแต่กล่าวว่า ถ้าเป็นผู้ปกครองแล้ว ควรยึดถืออะไรในการปกครอง

หลักธรรมาธิปไตย เป็นจุดมุ่งหมายของระบบการปกครอง มิใช่หมายถึง ระบบการปกครอง ผู้ปกครองควรในอุดมคติ ควรยึดหลักธรรมาธิปไตย จักกวัตติวัตร ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ ๔ และละเว้นอคติ ๔

ส่วนเรื่องระบบการปกครองนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนาไม่ปรากฏเป็นระบบที่ชัดเจน เป็นแต่สอนเป็นการเฉพาะเรื่องเฉพาะคราว เนื่องจากรัฐมีไว้เพื่อความสุขของประชาชน และความสุขที่แท้จริงเป็นความดีงามตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนั้น คำสอนของพระพุทธศาสนา จึงมุ่งสู่จุดมุ่งหมายของชีวิตจุดเดียวกัน การประเมินค่าว่าอะไรดีอะไรชั่วจะต้องเป็นไปในแนวเดียวกัน จะขัดแย้งกันไม่ได้ ซึ่งจะให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลผู้มีหน้าที่ปกครองมากกว่า คือ เมื่อบุคคลเป็นคนดีแล้ว ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบบใดก็จะนำประชาชนไปสู่ความดีและความสุขทั้งสิ้น

นอกจากนี้ มีรายงานจากงานวิจัยที่น่าสนใจมาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปกครองสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ที่ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมาย หลักการและวิธีการปกครอง ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของการปกครองดังต่อไปนี้^{๒๕}

๑. **จุดมุ่งหมายในการปกครอง** นอกจากจะเพื่อให้สังคมได้รับความสงบสุขเรียบร้อยแล้ว จะต้องพัฒนาให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น กล่าวคือ ความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น ตามนัยทางพระพุทธศาสนา ยังมิใช่จุดมุ่งหมายที่แท้จริง มิใช่จุดมุ่งหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัย คือ สภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดมุ่งหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษา จึงถือเป็นคนดีได้ว่า การปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง

๒. **หลักการปกครอง** ที่เป็นเนื้อหาสาระของระบบการปกครอง หรือเป็นพื้นฐานของจิตใจ และความคิดและพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออก จะต้องเป็นไปตามหลักการของการปกครองในระบบอบประชาธิปไตยที่ว่า เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน หรือจะเต็มให้เต็ม

^{๒๕} เป็นงานวิจัยที่สรุปมาจากแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ดูรายละเอียดได้ที่ สุรพล สุษะพรหม, ดร., **การเมืองกับการปกครองของไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕๖-๒๕๗, และดูเพิ่มเติมได้ที่พระยุทธนา รมณีย์ (แก้วกัณหา), **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ การจัดการองค์การคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๕-๑๑๐.

ตามความหมายของภาษาไทยตามหลักที่ว่า “การปกครองซึ่งประชาชน ของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” แต่อย่างไรก็ตาม หลักการปกครองนี้ ถ้ายังไม่อยู่บนพื้นฐานของธรรม หรือในทางพระที่เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” แล้ว หลักการนั้นก็ยิ่งได้ชื่อว่า อยู่ห่างไกลจากประชาธิปไตยที่แท้จริง

๓. **วิธีการปกครอง** การที่จะบรรลุถึงจุดหมายตามหลักการที่วางไว้ จำเป็นต้องมีวิธีการที่ดีในการจะเชื่อมโยงจากหลักการไปสู่จุดหมาย โดยในการปฏิบัติจะต้องอาศัยหลักการเป็นพื้นฐานของการสรรหาวิธีการต่างๆ เพราะหลักการที่ดีงามชอบธรรม จะเป็นตัวจำกัดให้เราต้องปฏิบัติตามวิธีการที่ชอบธรรม เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่เป็นธรรม การใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้น จึงต้องพิจารณาว่า เป็นไปเพื่อสร้างโอกาสให้คนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้น หรือเป็นการกำจัดโอกาสในการพัฒนาตนเองของสมาชิกในสังคม

๑.๔ ความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการพัฒนาการเมืองการปกครอง

ศาสนากับการเมืองและสังคม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในการเมืองและสังคม ย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนา และในทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาก็จะมีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน^{๒๖} ไม่มีศาสนาใดในโลกที่ไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมและการเมือง พระพุทธศาสนาเองจึงไม่อาจปลีกตัวออกจากการเมืองได้ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวไว้อย่างน่าฟังยิ่งว่า

“ธรรมะกับการเมืองเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้
แยกกันเมื่อไร การเมืองก็กลายเป็นเรื่อง
ทำลายโลกขึ้นมาทันที”^{๒๗}

ลักษณะที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา ก็คือ ความทันกับกาลสมัย หมายความว่า พุทธธรรมหรือหลักการของพระพุทธศาสนานั้น สามารถปรับประยุกต์ให้ใช้กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองได้ เพื่อไม่ให้เกิดความเสียดุลและเอกลักษณ์แต่ประการใด^{๒๘} อีกทั้งพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในฐานะทั้งเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญ ให้ความหมายและเอกลักษณ์แห่งความเป็นหนึ่งเดียวกันของชาติ ทั้งเป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติอีกด้วย

^{๒๖} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

^{๒๗} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่องของ ธรรมะกับการเมือง การเมืองกับธรรมะ ได้ที่พุทธทาสภิกขุ, การเมืองคือธรรมะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๑-๑๕.

^{๒๘} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, หน้า ๑๑.

อีกประการหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองการปกครอง นั่นก็คือ การที่มนุษย์มารวมกันอยู่ในสังคมนั้น จำเป็นต้องมีการควบคุมให้สมาชิกของสังคมอยู่ในกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความปลอดภัยและสวัสดิภาพของสังคม จึงมีการตรากฎ ระเบียบต่างๆ ใช้เป็นกลไกควบคุมสังคมอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ ระเบียบ ประเพณี ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติหรือความเชื่อที่ปฏิบัติเป็นมรดกสืบทอดกันมายาวนาน ก็เป็นกลไกควบคุมระเบียบของสังคมอีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ทั่วโลกต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น เป็นเพียงเครื่องบังคับทางร่างกายและพฤติกรรมภายนอก การที่บุคคลจะเชื่อตามกฎเกณฑ์ของสังคมมากน้อยเพียงใดนั้น ศาสนามีความสำคัญอย่างมากในการช่วยกล่อมเกลา โน้มน้าวจิตใจและสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมต่อสังคม พระพุทธศาสนา จึงมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ดังกล่าว วัดและพระสงฆ์เป็นกลไกทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ทั้งนี้ การที่ประชาชนได้รับการสั่งสอนอบรมหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม ก็จะทำให้สังคมนี้มีความขัดแย้งลดน้อยลงไป ลดปัญหาสังคมนานัปการและก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันโดยสันติและเป็นสุขตามสมควร^{๒๙}

การที่พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่โน้มน้าวให้ประชาชนดำเนินชีวิตไปในทางเดียวกัน เท่ากับเป็นการเสริมสร้างความสมัครสมานสามัคคี และความเป็นปึกแผ่นให้แก่ชาติได้เป็นอย่างดี สังคมที่มีการบูรณาการทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาที่เข้มแข็งจะทำให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวม จึงเห็นได้ชัดเจนว่า ที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยเพราะ พระพุทธศาสนาเป็นสื่อให้ประชาชนคนไทยได้มาร่วมงานทางศาสนาและสังสรรค์ เกิดความรู้สึกผูกพัน เป็นพวกเดียวกัน มีความใกล้ชิดสนิทสนมและยินดีที่จะฉันทพลังร่วมกันเพื่อให้ประโยชน์ของสังคมไทยโดยแท้

หากจะกล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนา ที่มีต่อการเมืองการปกครองของไทยในแง่มุมทางกฎหมายแล้ว จะเห็นได้ว่า แม้แต่ในรัฐธรรมนูญของไทยที่เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศไทย ในหลายฉบับที่ผ่านมารวมถึงปัจจุบันก็สรุปไว้หลายเรื่อง เช่น^{๓๐}

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๓๐} รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันคือฉบับที่ ๑๘ เรียกว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระมหากษัตริย์ องค์พระประมุขของชาติทรงเป็นพุทธมามกะ^{๑๑} ซึ่งหากตีความหมายเพิ่มเติมในเรื่องนี้ก็คือ เมื่อพระประมุขของชาติทรงศรัทธาเลื่อมใสศาสนาใดแล้ว ศาสนานั้นนั่นแหละ คือ ศาสนาประจำชาติ

รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๙๐ นับถือมาเป็นระยะเวลาช้านาน รวมทั้งรัฐต้องสนับสนุนในการนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาใช้ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพของคนไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

นอกจากนี้ สถาบันสงฆ์ยังมีบทบาทที่สำคัญมากในการเสริมสร้างสังคมการเมืองให้มีความมั่นคงและสงบสุข วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งการเคารพนับถือและร่วมมือกันพัฒนาสังคม พระสงฆ์ได้ชื่อว่าเป็นสื่อกลางในการเชื่อมผู้ปกครองกับประชาชนเข้าด้วยกัน^{๑๒} ฐานะของพระสงฆ์ในสังคมเป็นที่เชิดชวยยกย่อง ทั้งนี้ก็เพราะ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา ซึ่งมีบทบาทสำคัญมากในการช่วยควบคุมความเป็นระเบียบและเกิดความผาสุกโดยทั่วถ้วนหน้า

๑.๕ พระพุทธศาสนาที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองนั้น มีหลักการที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ประชาชนทั่วทั้งหมด และวิถีทางปฏิบัติย่อมเป็นการสมควรที่รัฐจะดำเนินการให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนจำนวนมากที่สุด ทั้งนี้พระพุทธศาสนา ได้มีส่วนในการทำหน้าที่คือ การแนะนำสั่งสอนเผยแพร่ธรรมแก่ประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรง เพื่อแนะนำสั่งสอนแก่ประชาชน โดยการเผยแพร่ให้ความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม และรู้จักฝึกรบมจิต ฝึกรบมปัญญา ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข ประพฤติปฏิบัติชอบ ก็เป็นผลประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองนั่นเอง

นอกเหนือจากการปฏิบัติหน้าที่อย่างกว้างต่อประชาชนแล้ว พระพุทธศาสนา ยังได้มีส่วนในการพัฒนาการเมืองการปกครอง ซึ่งสามารถศึกษาเรียนรู้ได้จากการพิจารณา ๓ เรื่อง ดังต่อไปนี้ คือ

๑.๕.๑ พระพุทธเจ้ากับการเมืองการปกครอง

จากการศึกษาพุทธประวัติ จะได้ทราบเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้องกับรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งคือ พระพุทธองค์ทรงเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองของรัฐต่างๆ ดังกรณีตัวอย่าง เช่น

^{๑๑} มาตรา ๘ ของรัฐธรรมนูญฉบับที่ ๑๘.

^{๑๒} พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), “บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน” ในมูลนิธิโกมลคีมทอง, สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๓.

กรณีแรก คือ กรณีที่พระพุทธองค์ทรงห้ามทัพของพระญาติทั้ง ๒ ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายศากยะกับฝ่ายโกลิยะ ที่จะเปิดศึกรบกันเพื่อแย่งชิงแม่น้ำโรหิณี ทรงสั่งสอนชี้แจงทำให้พระญาติทั้ง ๒ ฝ่าย ได้มองเห็นสิ่งที่ควรไม่ควร ระวังโทษสะกันได้แล้ว เลื่อมใสในธรรม สงบศึกกัน ไม่เสียเลือดเนื้อ ตกลงกันได้ ในทางสันติ ซึ่งนอกจากจะตกลงกันได้แล้ว ยังได้เห็นคุณของพระพุทธองค์ จึงตกลงกันให้พวกเจ้าชายทั้งหลายที่จะมารบกันนั้น มาบวชกับพระพุทธองค์ทั้งหมดรวมถึง ๕๐๐ พระองค์ด้วยกัน^{๑๓}

กรณีที่สอง เรื่องที่พระเจ้าวิชูทกะ ยกทัพจะไปล้างเผ่าศากยะ พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จไปประทับในระหว่างทาง เป็นเหตุทำให้พระเจ้าวิชูทกะยกทัพกลับถึง ๓ ครั้ง หลังจากนั้นทรงปล่อยไม่ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องอีก^{๑๔}

ทั้งสองกรณีนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงแก้ไขปัญหาช่วยฝ่ายบ้านเมืองในฐานะพระญาติ และในบทบาทของความเป็นพระพุทธเจ้าที่เป็นบทบาทของฝ่ายศาสนา ซึ่งจะช่วยระงับศึกสงครามได้ กล่าวคือ ทั้งสองกรณีนี้ พระพุทธองค์ ทรงปฏิบัติด้วยการทรงแนะนำสั่งสอนให้เห็นคุณค่าชีวิตของผู้ที่จะมารบและเทียบกับคุณค่าของแม่น้ำ เท่ากับให้เห็นคุณค่าของความสงบ ด้วยการแนะนำโดยทางธรรมนี้ ก็เป็นเรื่องของกรณีแรก ส่วนกรณีที่สองก็เสด็จไปพอเป็นการให้รู้ให้เข้าใจเอาเอง ส่วนที่เป็นเรื่องการเมืองจะปฏิบัติต่อกันเองนั้น พระพุทธองค์ไม่ทรงเข้าไปเกี่ยวข้อง^{๑๕}

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงเฝ้าต่อทางฝ่ายรัฐ คือ ในแง่ที่เป็นขอบเขตอำนาจของรัฐ พระองค์ไม่ทรงเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซง หมายความว่า ทางการบ้านเมืองจะปกครองกัน ถ้าเป็นเรื่องที่เป็นไปด้วยดีโดยชอบ ก็ไม่ทรงเข้าไปก้าวก่าย แทรกแซง ไม่ให้เสียระบบระเบียบของฝ่ายบ้านเมือง และจะเห็นได้ชัดเจนว่า นอกจากไม่ทรงก้าวก่ายแทรกแซงทางการบ้านเมืองการปกครองแล้ว ยังทรงส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินการของรัฐให้เป็นไปด้วยดีอีกด้วย ดังที่ทรงมีพุทธคุณูปการต่อพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ ต่อพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งนครสาวัตถี เป็นต้น

๑.๕.๒ พระธรรมกับการเมืองการปกครอง

พระพุทธเจ้า ทรงให้ความสำคัญแก่พระธรรมมาก โดยได้ตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรมก็เท่ากับเห็นพระพุทธองค์ ดังมีพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **รัฐกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐.

^{๑๔} ผู้สนใจในกรณีที่สองนี้ ดูรายละเอียดใน ชุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๔๗/๒๕ หรือ ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๗/๔๑ และสามารถศึกษาเรื่องการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีได้ที่ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญยากร), **พุทธสันติวิธี การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, (กรุงเทพมหานคร :บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒๖-๓๓๓.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **รัฐกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง**, หน้า ๑๑.

“โย ธมฺมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี
ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”^{๓๖}

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงให้ความเคารพพระธรรมและให้ความสำคัญต่อพระธรรม ถึงกับให้เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ภายหลังที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว ด้วยพระพุทธพจน์ที่ว่า

“โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปณฺตโต โส โว มมจฺเจน สตฺตถา
ดุก่อนอนนทฺ ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว
บัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น
จักเป็นศาสดาของพวกเธอโดยการล่วงไปแห่งเรา”

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาการเมืองการปกครอง นอกจากนี้มีพุทธทฤษฎีต่างๆ แล้ว ยังมีหมวดธรรมที่เนื่องด้วยการพัฒนาการเมืองการปกครองเป็นจำนวนมากอีกด้วย ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ประมวลไว้เป็นหมวดหมู่ดังที่ขอยกมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้^{๓๗}

๑. **คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ:** สมาชิกในสังคมมนุษยชาติโดยถือว่า มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน ผู้เป็นสมาชิกใหม่ทางมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน ๗ ประการ ที่เรียกว่า **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งงาม หรือรุ่งอรุณของการศึกษา** ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง^{๓๘}

๒. **คนสมบูรณ์แบบ:** สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติโดยนับเนื่องจาก คนสมบูรณ์แบบ หรือ มนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติที่เรียกได้ว่า เป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิ มีธรรมที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม แปลว่า ธรรมของสัปปุริสชน^{๓๙} คือ คนดีหรือคนที่แท้ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๒๓.

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เขียนหนังสือชื่อ **ธรรมบัญญัติชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดั่งงาม** ที่นับว่ามีเกียรติพืชมากที่สุดในประเทศไทยกล่าวคือ เมื่อถึงปี พ.ศ.๒๕๕๔ มีการตีพิมพ์เกินกว่าครั้งที่ ๔๐๐ แล้ว ซึ่งผู้สนใจหาอ่านได้โดยทั่วไปและมีเนื้อหา ๗๒ หน้า เหมาะแก่การติดตัวและพกพาอย่างยิ่ง.

^{๓๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๒๙-๑๓๖/๓๖-๓๖.

^{๓๙} อ.จ.สศตก.(ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

๓. **คนมีศีลธรรม:** สมาชิกในหมู่อารยชน โดยคนมีศีลธรรมหรือมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือ สุจริต ๓^{๕๐} ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ^{๕๑}

๔. **คนมีคุณแก่ส่วนรวม:** สมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งเป็นสมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรมคือหลักความประพฤติดีประกอบด้วย พรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม^{๕๒} บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีเรียกว่า สังคหัตถ์^{๕๓}

๕. **คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน:** สมาชิกที่ดีของชุมชนโดยคนที่เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดีมีธรรม คือ เพื่อมีหลักธรรมที่เป็นหลักความประพฤติประกอบด้วย **พึ่งตนเองได้** คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะหรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่คนที่เรียกว่า **นาถภณธรรม**^{๕๔} **อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี** ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการหรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึ่งปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่า **สาราณียธรรม**^{๕๕}

๖. **คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี:** สมาชิกที่ดีของรัฐ โดยสมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึ่งรู้หลักและปฏิบัติคือ **รัฐหลักอธิปไตย** กล่าวคือ รัฐหลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า **อธิปไตย**^{๕๖} **มีส่วนร่วมในการปกครอง** โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวเรียกว่า **อภิธานิยธรรม**^{๕๗}

๗. **คนผู้นำรัฐ:** พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองบ้านเมืองโดยท่านเป็นผู้ใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำและผู้ปกครองรัฐ ตั้งตั้งแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองทั่วไป พึ่งมีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติและเป็นข้อปฏิบัติว่าด้วย **ทศพิธราชธรรม** คือ คุณธรรมของผู้ปกครองหรือราชธรรม^{๕๘}

^{๕๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

^{๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

^{๕๒} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๘๔/๒๒๕.

^{๕๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

^{๕๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๗/๒๘๑.

^{๕๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๗.

^{๕๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๕๗} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖.

^{๕๘} ขุ.ป.(ไทย) ๒๘/๒๔๐/๘๖.

บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ หรือปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า จักรกวัตติวัตร หมายถึง ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ^{๔๙} **ประกอบราชสังคหะ** คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า **ราชสังคหัตถุ** คือ หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชารหรือของผู้ปกครอง^{๕๐} และ**ละเว้นอคติ** โดยนักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงจะเว้นความลำเอียงหรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม^{๕๑}

หมวดธรรมที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ถือว่าเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการเมืองการปกครองทั้งสิ้น หากศึกษาเรียนรู้โดยถ่องแท้แล้ว ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาการเมืองการปกครองได้ตลอดเวลา และระบอบการเมืองใดก็ตามที่นำเอาหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ก็ต้องถือว่า ระบอบการปกครองนั้น เป็นธรรมาธิปไตย ซึ่งมีแต่จะนำความผาสุกสวัสดิผลมาให้แก่ประชาชนผู้อยู่ภายใต้ระบอบการปกครองนั้นโดยไม่ต้องสงสัยเลย

เมื่อกล่าวถึงหัวข้อของธรรมาธิปไตย ในที่นี้จึงใคร่แนะนำเสนอ **แนวคิดของธรรมาธิปไตยในการพัฒนาการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตย** เพื่อเป็นตัวอย่างของหลักธรรมที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการเมืองการปกครอง โดยเมื่อพูดถึงธรรมาธิปไตย ก็ควรถึงเรื่องอธิปไตย ๓ ในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงอธิปไตย ไว้ ๓ อย่างคือ^{๕๒}

๑. อตตาทิปไตย ถึงตน ถือฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ตลอดจนผลประโยชน์ของตนเป็นใหญ่
๒. โลกาธิปไตย คือ ความนิยมของโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาสรรเสริญ
๓. ธรรมาธิปไตย ถือธรรม คือ ความจริง ความถูกต้อง ดิงามเป็นใหญ่

อธิปไตย ๓ เป็นคนละเรื่องกับระบบการปกครอง ระวังอย่าเอาไปสับสนกัน อธิปไตย ๓ เป็นหลักธรรม เป็นข้อปฏิบัติอยู่ที่ตัวทุกๆ คนแต่ละคนปฏิบัติ แต่ละคนเป็นอตตาทิปไตยได้ เป็นโลกาธิปไตยได้ เป็นธรรมาธิปไตยได้ ไม่ว่าจะอยู่ในระบบการปกครองไหนก็ตาม

ในระบบประชาธิปไตย ประชาชนแต่ละคนต้องธรรมาธิปไตย ถ้าในสังคมใดประชาชนเป็นธรรมาธิปไตยกันมากที่สุด ประชาธิปไตยของสังคมนั้น ก็เป็นประชาธิปไตยที่ดีที่สุดในบรรดาประชาธิปไตยทั้งหลาย

^{๔๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

^{๕๐} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

^{๕๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๙๖.

^{๕๒} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), **พุทธศาสนากับสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๔๒.

ถ้าประชาธิปไตย เป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด ในบรรดา ระบอบการปกครองทั้งหมด ประชาธิปไตยของสังคมใด มีประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตยมากที่สุด เราก็จะได้ระบอบการปกครองที่ดี ซึ่งเป็นที่สุดของที่สุด

เวลานี้เรามีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ประชาชนเป็นผู้ปกครองหรือเป็นเจ้าของอำนาจในการปกครอง ดังนั้น ประชาชนแต่ละคน จึงต้องเป็นธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ หมายความว่า ถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ถือหลักการและกฎกติกาเป็นใหญ่ เมื่อคนเป็นธรรมาธิปไตย สังคมจึงจะเป็นประชาธิปไตยได้ และระบอบประชาธิปไตยจึงจะสำเร็จ ทำอย่างไรจึงจะให้คนไทยมีธรรมาธิปไตย เพราะปัจจุบันนี้ สังคมไทยยังหาคนที่ เป็นธรรมาธิปไตยได้ยาก คือ ยังมีหวังพึ่งเทพเจ้าหรือสิ่งลบลับดาลภายนอกทั้งหลาย ยังไม่มั่นใจในธรรม^{๕๓}

คนไทยต้องเป็นไท ซึ่งแปลว่า อิสระ คือ เป็นใหญ่ในตัวเอง ไทยจะเป็นไทได้ ไทยต้องชูธรรม ถ้าไทยชูธรรมจะเป็นไทยได้แท้จริง หากไทยไม่ชูธรรม ไทยก็อาจจะกลายเป็นทาสอย่างน้อยก็เป็นทาสทางวัฒนธรรม เป็นทาสที่รอรับความช่วยเหลือ เป็นทาสในระบบแข่งขัน เป็นทาสทางเศรษฐกิจ เป็นทาสของผู้บริโภค ที่ต้องถูกเขابันดาล ต้องถูกเขากำหนด ไทยก็จะเป็นอิสระที่แท้จริง

ถึงเวลาแล้วที่คนไทยจะต้องมีความชัดเจนในหลักการของพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นพุทธศาสนิกชน จะต้องถือธรรมเป็นใหญ่ พระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่มีอะไรใหญ่กว่าธรรม

คนที่ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ เป็นธรรมาธิปไตยนั้น มีลักษณะสำคัญ คือ^{๕๔}

๑. เป็นคนมีหลักการไม่เลื่อนลอย ไหลไปตามกระแส เอาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ความเป็นไปตามเหตุผล และกฎกติกาเป็นเกณฑ์ตัดสิน

๒. ใช้ปัญญาและพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ เพื่อให้รู้เท่าทันข้อมูลความเป็นไปตามความเป็นจริง และเพื่อให้รู้เข้าใจ เข้าถึงหลักการความถูกต้องดีงามและเหตุผลในเรื่องนั้นๆ เพื่อให้สามารถรักษาหลักการ ความจริง ความถูกต้องไว้ได้

๓. มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ สุจริตใจในการใช้ปัญญาพิจารณาการตัดสินใจ ไม่เอนเอียงไปด้วยอคติ

๔. รักธรรม รักความจริงความถูกต้องดีงาม ทำอะไรก็จะมุ่งให้ศึกษาธรรมและเป็นไปตามธรรม มุ่งให้ได้ความจริง มุ่งให้เกิดความถูกต้องดีงาม จนข้ามพ้นความยึดถือในตัวไปได้ ให้ธรรมเป็นใหญ่เหนือ

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **สถานการณ์พระพุทธศาสนากระแสสายศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

เกียรติและศักดิ์ศรีของตน และเพราะรักธรรม มุ่งให้เกิดความเป็นธรรมนั้น จึงเป็นคนที่พูดด้วยง่าย ง่ายรับฟังข้อมูลและเหตุผล ไม่ถือมั่นในทิฐิ

ใน ๔ ข้อนี้ ข้อสุดท้ายเป็นตัวตัดสินความเป็นธรรมมาธิปไตย แต่ในการปฏิบัติ จะขาด ๓ ข้อแรก ก็ไม่ได้ ต้องมีไว้ครบทั้งหมด จึงจะชื่อว่า เป็นธรรมมาธิปไตยโดยแท้

๑.๕.๓ พระสงฆ์กับการเมืองการปกครอง

พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงการเมืองว่า หมายถึง การจัดการทำให้คนอยู่ร่วมกันมากๆ นั้น อยู่กัน ด้วยสันติสุข ด้วยความสงบสุขอย่างแท้จริงและการเมืองที่แท้จริงนั้น ต้องประกอบไปด้วยสิ่งที่เรียกว่า ธรรมหรือพระธรรม แล้วการเมืองจะมีประโยชน์หรือเป็นสิ่งสูงสุดเป็นเรื่องของมนุษย์ เป็นเรื่องที่เรา หลีกเลียงไม่ได้ เพราะทุกคนเป็นมนุษย์ ดังนั้น ทุกคนต้องสนใจการเมือง^{๕๕}

การเมืองเกี่ยวข้องกับทุกคน แต่ทุกคนเกี่ยวข้องกับการเมืองไม่เหมือนกัน แต่ละคนเกี่ยวข้อง การเมืองด้วยวิธีต่างๆ กัน มีบทบาท มีหน้าที่ต่อการเมืองคนละอย่างกัน ถ้ามองว่า การเมืองเกี่ยวข้องกับ พระ นั้นแน่นอนพระก็เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยพระมีหลักปฏิบัติว่า มิให้กระทำคิหิสังสัคคะ อันไม่สมควร คือ ไม่ให้คลุกคลีกับคฤหัสถ์ เพราะฉะนั้น พระจึงไม่เข้าเป็นฝักฝ่ายกับนักการเมือง ฝักฝ่ายไหนทั้งสิ้น เป็นกลางต่อทุกคนทุกฝ่าย^{๕๖}

ที่ว่าเป็นกลางนั้นก็คือ เป็นกลางอย่างแท้ เป็นกลางมิได้หมายความว่า อยู่ระหว่างกลาง หรืออยู่ ครึ่งทางระหว่างสองฝ่าย แต่ “กลาง” หมายถึงเสมอกันแก่ทุกคน ไม่เข้าใครออกใคร เอาความถูกต้อง ดีงามเป็นหลักเรียกว่า ถือธรรมเป็นประมาณ เหมือนกาลเวลา เหมือนฟ้าดิน เหมือนดิน น้ำ ลม ไฟ และเวลาไม่รอใคร มิให้แก่ทุกคนเท่ากันหมด ไม่เลือกรักผลักชัง ดังนั้น เป็นกลางที่แท้คือ อยู่กับธรรม ธรรมเป็นของทุกคนเท่าเทียมกัน

พระก็เช่นกัน ไม่เข้าใครออกใคร ถือธรรมเป็นใหญ่ เอาธรรมเป็นเกณฑ์วินิจฉัย อยู่กับธรรม จะว่าเป็นตัวแทนธรรม หรือเป็นเรื่องของธรรมก็ได้ พระแสดงธรรมไป คฤหัสถ์ญาติโยมก็เอาธรรมนั้น ไปวัดกันเข้าไป ธรรมเป็นเรื่องที่ต้องตั้งเป็นเกณฑ์ไว้^{๕๗}

เหตุผลของพระต่างจากคนอื่นๆ คือ พระต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะพระต้องมีธรรม การเมืองจะต้องชอบธรรม หรือว่าการเมืองต้องถูกต้องตามธรรม และการเมืองจะต้องมุ่ง ต้องเป็นไป

^{๕๕} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, หน้า ๑๗-๒๑.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พื้นสุขภาพยามสังคัมภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

เสียจะต้องจับกุมขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายตรงข้ามมากมายประหารชีวิต พระองค์จึงทรงพระดำริช่วยด้วยการให้ราชบุรุษไปอาราธนาสมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วยพระสงฆ์จำนวนพอที่จะให้การอุปสมบทมาที่วัง

เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเสด็จถึงแล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงมีพระราชดำรัสแสดงจุดมุ่งหมายของพระองค์ แล้วพระองค์ทรงกล่าวคำถวายบังเป็นวัดแก่พระศาสนา เมื่อถวายบังเสร็จ สมเด็จพระสังฆราชก็ทำพิธีผูกพัทธสีมา ทำวังเป็นวัด พระราชานิเวศน์ก็เป็นดั่งโบสถ์ เป็นที่อุปสมบทได้ คนไหนมีภัยอันตรายก็บวชให้ทุกคน

เมื่อบวชเสร็จ สมเด็จพระสังฆราชก็ทรงพาพระใหม่ ซึ่งเป็นอำมาตย์ข้าราชการ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ ติดตามพระองค์ออกไป ทั้งที่ขณะนั้น ทหารฝ่ายพระเพทราชาล้อมวังอยู่เต็มที ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ถูกฆ่าตายอย่างแน่นอน แต่เมื่อเป็นพระออกไป เขาไม่ทำอะไรเลย หมายความว่า อำมาตย์ข้าราชการเหล่านั้นติดตามสมเด็จพระสังฆราชไปอยู่วัด เป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า การเมืองไม่มายุ่งกับท่านเหล่านั้น และท่านเหล่านั้นก็ไม่ยุ่งกับการเมืองเช่นกัน^{๖๐}

ดังนั้น ทั้งสองกรณีตัวอย่างของพระสงฆ์ไทยที่เข้าไปมีส่วนร่วมกับการเมืองการปกครองนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นไปตามบทบาทหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งสิ้น โดยอาศัยความเมตตาและกรุณาเป็นที่ตั้ง แต่อย่างไรก็ตาม หากพระสงฆ์ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ในบางครั้ง การเมืองนั้นแหละเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ทำให้พลอยเดือดร้อนไปด้วย ดังตัวอย่างกรณี พระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถร) อติตออิปตีสงฆ์วัดมหาธาตุ ที่ถูกการเมืองเล่นงานจนต้องเข้าไปจำวัดในสันติบาลารามร่วม ๗ พรรษามาแล้ว^{๖๑}

การที่ได้กล่าวมาโดยสังเขปนี้ ก็เป็นเรื่องชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์ก็สามารถมีบทบาททางด้านการเมืองการปกครองได้ แต่เป็นบทบาทของสงฆ์ที่มีความเมตตากรุณาเป็นสำคัญ เป็นที่ตั้ง จึงจะเป็นที่ยอมรับของสังคมไทย

๑.๕.๔ ผู้ปกครองชาวพุทธกับการเมืองการปกครอง

มีเรื่องที่น่าสนใจมากในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ที่ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ของโลก คือ พระเจ้าอโศกมหาราช (ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘) ผู้เป็นจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่แห่งชมพูทวีปหรืออินเดียที่พระองค์ทรงละเลิกชัชชนะที่โหดร้ายด้วยการเช่นฆ่าแย่งชิง ยึดเอาทุกอย่างทั้งทรัพย์สิน ดินแดน บุตรภรรยา

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *ฟื้นฟูสุขภาพยามสังคัมภิกฤต*, หน้า ๔๙-๕๑.

^{๖๑} ผู้สนใจประวัติศาสตร์เรื่องนี้หาอ่านหนังสือเรื่องนี้ชื่อเรื่อง *ผจญมาร* ซึ่งแต่งโดยหลวงพ่พระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถร) ที่เป็นการให้ข้อมูลและรายละเอียดมากถึงที่มาสาเหตุของปัญหาโดยเฉพาะการเมืองได้เล่นงานพระสงฆ์ไทยอย่างไร.

และแม้แต่ชีวิตของผู้แพ้ แล้วทรงหันมารับหลักการแห่ง **ธรรมวิชัย** อันเป็นชัยในทางสันติที่ชนะใจด้วยความดี ซึ่งไม่ต้องใช้อำญา ไม่ต้องใช้ศาสตราตามคติจักกวัตติราชาของพระพุทธศาสนา

การปกครองโดย**ธรรมวิชัย** ของพระเจ้าอโศกมหาราชหรือระบอบ “ธรรมราชา” ได้บังเกิดประโยชน์แก่ชาวโลกโดยเฉพาะชาวเอเชียเป็นอนเนกอนันต์ เพราะถ้าไม่มีพระองค์ พระพุทธศาสนาก็ไม่อาจขยายมาตลอดทวีป พระเจ้านุรุณหราชแห่งพม่า และกษัตริย์แห่งวงศ์ศรีวิชัยก็คงไม่มีฐานธรรมวิชัยในยุคต่อมา ประเทศไทย พม่า ศรีลังกา กัมพูชาและลาวก็คงไม่เป็นดินแดนพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทอยู่ในทุกวันนี้^{๖๒}

ด้วยความเป็นกษัตริย์เป็นจักรพรรดิชาวพุทธ จึงทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระเกียรติคุณแผ่ไพศาลยิ่งยกว่าราชวงศ์ของพระองค์ แต่ก็ไม่ได้ทำให้ประเทศอินเดียหรือดินแดนแห่งภารตะสูญหายสลายไปแต่ประการใด จารึกโองการอโศก หรือศิลาจารึกอโศก ก็ยังคงเป็นสิ่งที่คนอินเดียและผู้ที่สนใจทั่วโลกศึกษาด้วยความชื่นชม ตราธรรมจักรก็ปักอยู่กลางชัยวัชของอินเดีย เหมือนกับที่ปักอยู่ในดินแดนพุทธทั่วโลกในขณะนี้

สรุปท้ายบท

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาในโลกกว่า ๒,๕๐๐ ปี มาแล้วโดยตลอดระยะเวลานี้เป็นเครื่องยืนยันและชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาแห่งการพัฒนา เป็นศาสนาแห่งการศึกษาฝึกตนและเป็นศาสนาแห่งการศึกษาอบรมบ่มนิสัยตนก็ว่าได้ ทั้งนี้เพราะ มีหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางหรือเป็นเครื่องมือที่จะช่วยพัฒนาและฝึกตน ให้ได้มีการเพิ่มศักยภาพของความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

เมื่อกล่าวถึงการที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพัฒนาแล้ว ก็สามารถเชื่อมโยงให้เห็นได้เช่นกันว่า พระพุทธศาสนามีส่วนร่วมต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองเป็นอย่างดี พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นแบบอย่างถึงขอบเขตที่พระองค์ทรงเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงสั่งสอนไว้ มีหัวข้อและเนื้อหาสาระที่มีส่วนส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการเมืองการปกครอง ผู้บริหารหรือผู้ปกครองของประเทศได้อาศัยหลักคำสอน

^{๖๒} ผู้สนใจเรื่องพระเจ้าอโศกมหาราช สามารถดูเพิ่มเติมได้ที่ (๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จาริกบุญจาริกธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑-๖๗ (๒) เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **จากพระพุทธเจ้า ถึงพระเจ้าอโศกมหาราช**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๑๐๘ (๓) นวม สงวนทรัพย์, พ.อ. (พิเศษ), **พระเจ้าอโศกมหาราช**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๒๙๖.

ของพระพุทธศาสนา ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารงานของตนอย่างประสบผลสำเร็จ สร้างความสงบสุข สร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศชาติ และสังคมมากมายแล้ว อีกทั้งพระสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ ก็ได้ดำรงอยู่ในสังคมสงฆ์ที่เป็นสังคมตัวอย่างที่ดีในระบบการปกครองทั้งหลาย ทั้งยังได้ทำหน้าที่สื่อสาร พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ให้สังคมนำไปปฏิบัติ ก่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่ประชาชน ในระบบการเมืองการปกครองนั้น รวมถึงกิจกรรมใหญ่ๆที่สำคัญของรัฐ ของประเทศ ของชุมชน ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่มีความใกล้ชิด และอิงอาศัย พระพุทธศาสนาให้เป็นเครื่องหล่อหลอม กล่อมเกลานิรันดร์ใจคอของคนไทยให้มีลักษณะเยือกเย็น ไม่ใช่ ความรุนแรงในการแก้ปัญหาและอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขตลอดมา

กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนากับรัฐที่ทำหน้าที่ในการเมืองการปกครอง มีส่วนสัมพันธ์กัน อย่างใกล้ชิด ต่างก็พึ่งพิงอาศัยกันและกัน ฝ่ายของการพระศาสนาต้องการเผยแผ่คำสั่งสอนให้แพร่หลาย ออกไปให้กว้างขวาง ส่วนฝ่ายรัฐก็ต้องความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองในระบบการเมืองการปกครอง ของตนเอง ซึ่งความต้องการของทั้งสองฝ่ายนี้ ต่างสอดคล้องไปด้วยกันได้ ทั้งนี้ การที่รัฐสัมพันธ์กับ พระพุทธศาสนา ก็เพราะว่า เป็นหน้าที่เกี่ยวข้องกับธรรม หรือหน้าที่ต่อธรรม และเป็นหน้าที่ในฐานะ ของผู้ปกครองหรือรัฐที่พึงมีต่อพระพุทธศาสนานั้นเอง

คำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองชนิดที่แยกกัน ไม่ออก เพราะหากการเมืองการปกครองที่ไร้ธรรมะแล้ว การเมืองการปกครองนั้นก็จะนำความหายนะ ความไม่สงบสุขมาสู่สังคมและประเทศชาติบ้านเมืองนั้นได้ ตัวอย่างคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาก็มี ส่วนส่งเสริมต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองเป็นอย่างยิ่ง นั่นก็คือ หลักของธรรมาธิปไตย คือ การถือความจริง ความถูกต้องดีงาม ถือหลักการและกฎกติกาเป็นใหญ่ เมื่อนำไปใช้ในระบบการเมือง การปกครองที่เรียกว่า ประชาธิปไตยนั้น ก็จะทำให้ระบบการปกครองแบบนี้ ทำให้คนในสังคมมีจิตใจเป็น ประชาธิปไตย สังคมจะเป็นสังคมที่เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์และระบอบประชาธิปไตยจะสำเร็จผล ตามเป้าหมายที่วางไว้ นั่นก็คือ ความผาสุก ความเจริญรุ่งเรือง และความสงบเรียบร้อย ย่อมบังเกิดขึ้น ในสังคมนี้โดยไม่ต้องสงสัย

คำถามท้ายบท

ให้นัก์สิตตอบคำถามต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์แนวคิดความสำคัญของการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาโดยสังเขป
๒. จงอธิบายแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการเมืองการปกครอง
๓. แนวคิดเช่นไร เป็นแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการพัฒนาการเมืองการปกครอง
๔. จงอธิบายความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีส่วนในการเมืองการปกครอง
๕. การพัฒนาตนจนถึงประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิต ตามแนวพระพุทธศาสนานี้นัยอย่างไร
จงอธิบาย
๖. จงอธิบายทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง
มาพอสังเขป
๗. จงอธิบายธรรมาธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนา บูรณาการทางการเมืองปกครองอย่างไร
๘. จงวิเคราะห์ประโยค “ธรรมะกับการเมืองเป็นสิ่งที่แยกออกกันไม่ได้แยกกันเมื่อไร
การเมืองกลายเป็นเรื่องทำลายโลกขึ้นมาทันที” มาโดยสังเขป
๙. สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีหลักการพัฒนาการเมืองการปกครองอย่างไร
๑๐. จงวิเคราะห์พระพุทธศาสนาที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการเมืองการปกครอง มาโดยสังเขป

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- นวม สงวนทรัพย์, พ.อ. (พิเศษ). พระเจ้าอโศกมหาราช. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- ประเวศ วสี ศ.นพ.. “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑”. ในมูลนิธิโกมลคีมทอง.
พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). หลักแม่บทของการพัฒนาตน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- _____ . รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____ . กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . พระพุทธศาสนา พัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.
- พุทธทาสภิกขุ. ธรรมะกับการเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพจิต, ๒๕๔๖.
- _____ . ฟ้าสาบทางประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.
- _____ . ความไม่เห็นแก่ตัวจำเป็นสำหรับระบบการเมืองของโลก. กรุงเทพมหานคร :
ธรรมบุชา, ๒๕๓๒.
- _____ . การเมืองคือธรรมะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๓๑.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). กรณีสันตอโศก. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,
๒๕๓๑.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนา. ในมูลนิธิโกมล
คีมทอง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตถาโณ). **ธรรมาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : พรศิวิการพิมพ์, ๒๕๓๔.
- พระยุกุทธนา รมณีย์ (แก้วกัณหา). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดการองค์การคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระราชวรมุนี (ประยูรช ษยุตโต). “บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน”. ในมูลนิธิโกมลคีมทอง. **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **รัฐกับพระพุทธศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตินุญยานกร). **พุทธสันติวิถีการบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **ฟื้นฟูสุขภาพยามสังคมวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑.
- _____. **จาริกบุญ จาริกธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๕๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.
- สมบุรณ์ สุขสำราญ. **พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____. **พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____. **พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.
- สุรพล สุยะพรหม. **การเมืองกับการปกครองของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ). **ไทยรบพม่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **จากพระพุทธเจ้า ถึงพระเจ้าอโศกมหาราช**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖.

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกาวรรค
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌมินิกาย	มูลปณณาส
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถาวรรค
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สุตตฺนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปทปาติ
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธัมมบท
ขุ.สุ.	(บาลี)	=	สุตตฺนตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิปาตปาติ
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต